

# Grounded theory- metodologia työhyvinvoinnin tutkimuksessa

*Kati Utrainen & Helvi Kyngäs*

## ABSTRACT

The aim of this article is to describe Glaserian grounded theory methodology (GT) in a work-related well-being study. As an example, this article will present a substantive theory of ageing nurses' well-being at work, generated through GT- methodology. Grounded theory is a research methodology that applies to creating new concepts and generating new theory. The main goal of GT- research is to discover the main core of phenomena. GT is a strongly data-based methodology that generates theory systematically based on data. While generating theory, the researcher has to stay open and remain free from earlier knowledge during the data collection and analysis phase. The researcher must tolerate confusion, because he should enter the research field with an open mind and without knowing the research problem exactly. In substantive theory presented, the GT- research process has proceeded through finding preliminary main processes and their deepening into discovery of the core process (interaction). This study demonstrates that GT is suited to research of well-being at work, enabling the generation of a theory that emerges from authentic worker experiences. GT- methodology is challenging and demands strict scientific discipline and adherence to methodology. GT- methodology is also suitable for well-being at work research because it has the ability to produce answers to the problems of various phenomena.

## JOHDANTO

Artikkelin tarkoituksena on kuvailla glaserilaista grounded theory- metodologiaa työhyvinvoinnin tutkimuksessa. Artikkelissa keskitytään metodologian ja sen erityispiirteiden esille tuomiseen. Metodologian ja tutkimusprosessin etenemisen havainnollistamiseksi esimerkkinä käytetään erästä grounded theory- metodologian avulla tuotettua substantiivista teoriaa.

Grounded theory on metodologia, jonka avulla on mahdollista luoda uutta teoriaa (Glaser 1978, 1996, 1998, 2003). Metodologiaa soveltava tutkimus tyypillisesti pyrkii ymmärtämään toimintaa tietyllä alueella siinä toimivien näkökulmasta (Glaser 1998, 115). Grounded theory- metodologialle on tyypillistä juuri oikeutus uusien käsitteiden luomiseen ja tutkimuksen päätaivoitteena on ilmiön ydinkategorian löytäminen aineistosta (Glaser 1998, 13, 115, 133). Polit ja Hungler (1999, 703) määrittelevät grounded theoryn olevan lähestymistapa kerätä ja analysoida laadullista aineistoa päämääränään teorioiden kehittäminen ja teoreettiset väittämät perustuen todellisen maailman havaintoihin. Metsämuuronen (2006, 221) tiivistää, kuinka grounded theory- metodologiassa teoria muotoillaan aineiston pohjalta. Glaserin (1998, 133) mukaan grounded theory on akateemista vapautta maksimissaan: tutkija on valtuutettu löytämään ja luomaan uusia kategorioita ja niiden ominaisuuksia.

Grounded theory- metodologialle on pohdittu ja esitetty erilaisia suomennoksia. Siitonen (1999, 182) esittää grounded theory- tutkimuksessaan mahdolliseksi suomennokseksi 'perusteellisen

tulkinnan metodologia' tai 'perusteellisen tulkinnan teoria'. Siitonen (1999, 182) kuitenkin toteaa, kuinka väärinymmärrysten välttämiseksi ja metodologian keskeisten pyrkimysten esille tuomiseksi varmintä on pitäytyä alkuperäisessä termissä grounded theory.

Grounded theoryn historia ulottuu vuoteen 1967, jolloin menetelmän kehittäjät ja oppi-isät, sosiologit Barney G. Glaser (s. 1930) ja Anselm L. Strauss (1916-1996) julkaisivat metodologiaa käsittelevän perusteoksen *The Discovery of Grounded Theory*. Kehittäjillä oli teoreettinen taustakytkös symboliseen interaktionismiin ja grounded theory onkin lähestymistapa tutkia sosiaalisia prosesseja ja sosiaalisia rakenteita, jotka perustuvat todellisuuteen (Polit & Hungler 1999, 247). Sitten grounded theory on jakautunut sisäisiin koulukuntiin, joiden välisiä eroja ovat julkaisuissaan tarkastelleet esimerkiksi Juha Siitonen (1999) väitöskirjassaan sekä Boychuk Duchscher ja Morgan (2004) sekä McCann ja Clark (2003a) artikkeleissaan. Siitonen (1999, 28-34) jakaa käsitteellisesti nämä kaksi koulukuntaa glaserilaiseen induktiiviseen ja straussilaiseen induktiivis-deduktiiviseen grounded theory-metodologiaan. Keskeisen eron voidaan sanoa liittyvän juuri puhtaaseen induktioon verrattuna deduktiivisuuden sallimiseen. Glaserilaisuudelle ominaista on tiukka aineistopohjaisuus teorian tuottamisessa ja induktiivisuuden vaade (Siitonen 1999, 28). Glaser (1998, 12) kuitenkin katsoo, että grounded theoryn määritelmä ei ole muuttunut: se on yhä induktiivinen metodi ja systemaattista teorian luomista aineistoihin perustuen. Boychuk Duchscher ja Morgan (2004, 611) korostavatkin lähtökohtien eroavaisuuksien tunnistamisen ja tiedostamisen tärkeyttä grounded theory- tutkimuksissa. Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on nimenomaisesti glaserilainen grounded theory- metodologia erityispiirteineen.

Grounded theory- metodologian avulla on mahdollista luoda kahdenlaisia teorioita: substantiivisia tiettyä aihealuetta käsitteleviä tai tätä laajempia ja käsitteelliseltä tasoltaan korkeampia formaaleja teorioita (Glaser 1978, 144). Esimerkkeinä suomalaisista eri-tasoiset teoriat tuotaneista tutkimuksista voidaan mainita Aino-Liisa Jussilan (2004) väitöskirjatutkimus *Stabilising of life: a substantive theory of family survivorship with a parent with cancer*, jossa on luotu substantiivinen teoria sekä Juha Siitosen (1999) väitöskirjatutkimus *Voimaantumisteorian perusteiden*

hahmottelua, jossa on tuotettu formaali teoria.

Grounded theory- tutkimuksen lopputuloksena tuotetaan siis Glaserin (1978, 144) mukaan aina teoria ja tähän perustuen myös tämän tutkimuksen lopputuloksesta käytetään teorian nimitystä. Keskustelu teorian tuottamisesta johtaa kysymykseen siitä, mikä on teoria? Lauri ja Kyngäs (2005) kiteyttävät teorian olevan "systemaattisesti järjestettyä tietoa, joka määrittelee tietyn todellisuuden ilmiön luonteen, rakenteen, käsitteet ja käsitteiden väliset suhteet. Se on kehitetty johonkin määrättyyn tarkoitukseen tieteellisesti hyväksyttävällä tavalla. Teorian avulla voidaan ymmärtää, selittää, ennustaa ja ohjata osaa empiirisestä maailmasta." Grounded theory- tutkimusten lopputuloksesta on substantiivisen teorian ohella käytetty eri käsitteitä. Esimerkkinä näistä voidaan mainita yhtenä hypoteettisen mallin käsite (esim. Kyngäs 1995). Laurin & Kyngään (2005) mukaan hypoteettiselle mallille on ominaista, että sen käsitteet on operationalisoitu empiirisesti mitattavaan muotoon ja mallin toimivuutta testataan käytännössä.

Teoriat voidaan jakaa niiden abstraktiotason mukaan metateorioihin, teoreettisiin malleihin, keskitason teorioihin ja pieniin (käytännöllisiin ja tilannesidonnaisiin) teorioihin (Lauri & Kyngäs 2005). Glaserin ja Straussin (1967, 32) mukaan sekä substantiiviset että formaalit teoriat ovat keskitason teorioita (middle-range theories). Etenkin substantiivisissa teorioissa voidaan kuitenkin havaita pienten teorioiden piirteitä. McEwenin ja Willsin (2002) mukaan keskitason teoria on 1) tavoitteeltaan ja kohteeltaan selkeästi määritelty johonkin todellisuuden ilmiöön, 2) sisältää rajoitetun määrän täsmällisesti määriteltyjä käsitteitä ja 3) siihen kuuluvien käsitteiden väliset suhteet on esitettyä kaaviona ja testattu empiirisesti. Pieni eli tilannesidonnainen teoria on kehitetty tiettyyn määriteltyyn tilanteeseen ja teorian käsitteet ovat konkreettisia. Pieni teoria on tyyppillisesti kehitetty laadullisten tutkimusmenetelmien avulla. Keskeinen havainto pohdittaessa grounded theoryn avulla tuotetun teorian tasoa on se, että substantiiviset ja formaalit teoriat tyyppillisimmillään on tuotettu laadullisen tutkimuksen avulla. McEwen ja Wills (2002) puolestaan määrittelevät keskitason teorian olevan empiirisesti testattu, mitä laadullisin menetelmien tuotetut teoriat eivät ole.

Grounded theory- metodologialle on ominaista vahva aineistolähtöisyys ja induktiivisuus (Glaser

**Taulukko 1. Glaserilaisen Induktiivisen grounded theoryn erityispiirteet (mukailien Siitonen 1999, 31-34)**

<i>Yleiskuvas</i>	GT on aineiston keräämisen ja analyysin yleinen metodologia, jossa käytetään systemaattisesti erilaisia metodeja tuottamaan induktiivista teoriaa substantiaaliselta alueelta.
<i>Tarkoitettu</i>	Tutkimusalueille, joista ei ole riittävästi tietoa tai joihin halutaan tuoda uutta näkökulmaa.
<i>Teorian kehittyminen</i>	Perustuu systemaattisesti kerättyyn ja analysoituun aineistoon, mutta intuitio ja luovuus on systemaattisuutta oleellisempaa. GT on abstraktien ongelmien ja niiden prosessien tutkimista, ei osien kuvailevaa tutkimusta. Glaserilainen GT painottaa aineistosta nousevien havaintojen ja ideoiden ohjaavaa vaikutusta käsitteellistämässä, samoin ydinkäsitteen ympärille rakentuvan teorian kehittämässä. Tuotettu substantiaalinen teoria voidaan laajentaa formaaliksi esim. integroimalla ydinkäsitteen ympärille aineksia olemassa olevista teorioista. Teorioiden muunneltavuus on yksi luotettavuuden kriteeri.
<i>Tutkimusongelma</i>	Etukäteen valittu ongelma johtaa aineiston pakottamiseen ja esioletuksiin rajoittuneen kuvauksen. Etukäteen valittuun ongelmaan keskittymällä ohitetaan todelliset ongelmat. Tutkijan ei tarvitse etukäteen huolehtia ongelmanasettelusta, sillä ongelma nousee helposti analyysin edettyä tarpeeksi syvälle. Tutkijalla on kyselevä ja ihmettelevä asenne: mitä on menossa, kuinka se tapahtuu, ja mikä on ydinprosessi. Tutkijan tulisi sanoa "en tiedä" vastauksena kysymykseen mitä tutkii. Esioletuksiin pohjautuvia kysymyksiä ei tehdä.
<i>Aineiston keruu ja analyysiprosessi</i>	Perustuu jatkuvan vertailun sykliseen metodiin. Etukäteen ei ole mahdollista päättää, mitä aineistoa ja kuinka paljon tulisi kerätä. Tutkimusprosessin eri vaiheet voivat tapahtua jaksottaisesti tai samanaikaisesti. Analyysi tapahtuu samanaikaisesti ennemmin kuin jaksollisesti. Teoreettinen otanta ohjaa aineiston keräämisen prosessia kertoen minne mennä seuraavaksi. Teoreettinen otanta loppuu, kun kukin kategoria on saturoitu, kehitetty ja integroitu nousevaan teoriaan.
<i>Suhtautuminen deduktiivisuuteen</i>	Erittäin kriittinen suhtautuminen etukäteen olemassa olevista teorioista johdettujen käsitteiden käyttöön: tämä tulkitaan pakottavaksi teorian muodostamiseksi. Tutkimuksen aihepiiristä etukäteen lukemista tulisi välttää, koska se heikentää omien ideoiden tuottamista. Sen sijaan aineistosta nousseista käsitteistä voidaan laajentaa näkemystä olemassa olevien teorioiden kautta, vaikka aineiston kerääminen ja analysointi olisikin kesken.
<i>Suhtautuminen induktiivisuuteen</i>	Metodologian tarkoituksena on tuottaa induktiivinen teoria.
<i>Verifioiminen</i>	Tarkoituksena on teorian formuloiminen aihealueelta, mikä merkitsee käsitteellisten hypoteesien tuottamista. Nämä hypoteesit ovat todennäköisyys-väittämiä, jotka ovat helposti muunneltavissa, kun uutta aineistoa nousee.
<i>Aineiston koodaus</i>	<u>Avoim koodaus</u> = aineistosta eritellään ja koodataan merkittävät tapahtumat, ilmiöt, kysymykset, prosessit tai suhteet ja nimetään ne, jotta myöhemmin nähdään missä kategoriat nousivat. Avoin koodaus lopetetaan kun ydinkategoria(t), joka kuvaa perussosiaalista prosessia ja johon muut kategoriat sijoittuvat alakategorioina, löytyy. Vaatii luovuutta ja intuitiivisuutta. <u>Selektiivinen koodaus</u> = pyritään saturoimaan ydinkategoria ja rajoitetaan koodaus vain niihin kategorioihin, jotka koskevat ydinkategoriaa. Ydinkategoriasta tulee opas teoreettiselle otannalle ja aineiston lisäkeräämiselle. Teoreettisessa otannassa tutkija seuraa, minne aineisto johtaa hänet ja lopullinen teorian tuottaminen tapahtuu ydinkategorian (-käsitteen) ympärille. Koodausparadijmoja ei tarvita.
<i>Metodologian tutkimuskohtainen muokattavuus</i>	Jokainen tutkija kehittää ja soveltaa metodologiaa tutkimuskohtaisesti, mutta seuraavat perusajatukset on säilytettävä: analyysiprosessin aineistopohjaisuus, jatkuvan vertailun metodin käyttö, pyrkimys teorian kehittämiseen analyysiprosessin seurauksena löytyvän ydinkäsitteen ympärille.
<i>Aineistolähteet</i>	Kvalitatiivisten tutkimusten tavoin: kenttähavainnoinnit, haastattelut, erilaiset dokumentit (päiväkirjat, omaelämäkerrat).

1998). Induktiivisesti muodostetut teoriat ovat tyypillisesti kuvailevia teorioita. Kuvailevat teoriat nimeävät ja luokittelevat todellisuuden ilmiöitä ja ne vastaavat kysymyksiin siitä, mitä tämä on ja mitkä ovat tämän todellisuuden ilmiön ominaispiirteet? Seuraava teorian taso ovat selittävät teoriat, jotka kuvaavat asioiden, tapahtumien ja ilmiöiden suhdetta toisiinsa etsien kausaalisuhteita. Induktiivisten teorioiden kehittämiseksi käytettävät laadulliset tutkimusmenetelmät eivät kuitenkaan anna mahdollisuutta kovin pitkälle vietyyn käsitteiden välisten suhteiden tarkasteluun. (Lauri & Kyngäs 2005.)

### GLASERILAISEN GROUNDED THEORYN ERITYISPIIRTEET

Glaserilaisen grounded theoryn<sup>2</sup> klassikkoteoksena voitaneen pitää Glaserin vuonna 1978 ilmestynyttä teosta *Theoretical Sensitivity*. Grounded theory- metodologia on systemaattista teorian luomista aineistoista (Glaser 1998, 3). Grounded theory- tutkijan täytyy aloittaa tutkimuksensa siitä lähtökohdasta, ettei hän tiedä, eikä hänen tarvitsekaan tietää, mitä tutkii. Tutkijan tulee pysytellä avoimena nousevalle ongelmalle ja kategorioille. Tämä vaatii tutkijalta kykyä sietää hämmennystä ja epävarmuutta. Ensimmäinen grounded theory- metodologian askel on astua substantiiviselle tutkimuskentälle tietämättä tutkimusongelmaa. Tutkija aloittaa tutkimuksensa täysin avoimin mielin. (Glaser 1998, 100, 122.) Herkkyyden ja avoimuuden vaatimukseen liittyy olennaisesti juuri kysymys aikaisempaan teoriaan perehtymisestä ennen tutkimuksen aloittamista. Glaser (1998, 67) suhtautuu hyvin kriittisesti kirjallisuuden lukemiseen ja kehottaa jättämään tekemättä tutkimuksen substantiivista aluetta käsittelevää kirjallisuuskatsausta ennen tutkimuksen aloittamista. Glaser (1998, 13) toteaaakin, kuinka grounded theory- tutkimuksen alkaessa tutkija ei oikeastaan tiedä tutkimusaiheestaan "mitään" ja myöhemmin samaisesta tutkijasta kehittyä tutkimansa aihealueen asiantuntija.

*"I say this, knowing that at this moment the reader is trying to develop a theory to explain to himself what I am saying. I am being implicitly coded and analysed."* Tähän Glaserin (1998, 14) toteamukseen kiteytyy grounded theory- metodologian ydin. Siitonen (1999, 31-34) on tutkimuk-

seensa analysoinut koulukuntien näkemyseroja käyttäen lähteenä menetelmän kehittäjien tuottamaa kirjallisuutta ja taulukossa 1 on esitettyä glaserilaisen grounded theory- metodologian erityispiirteitä Siitosen (1999, 31-34) kuvaamana.

### GROUNDED THEORY- PROSESSIN KULKU TYÖHYVINVOINNIN TUTKIMUKSESSA

Tässä artikkelissa grounded theory- prosessi kuvataan käyttämällä esimerkkinä ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvointia käsittelevää ja grounded theory- metodologian avulla luotua substantiivista teoriaa. Glaserilainen grounded theory- metodologia soveltuu tutkimusalueille, joita on tutkittu vähän tai joihin kaivataan uutta näkökulmaa. Työhyvinvointia voidaan kuitenkin sanoa ilmiönä tutkitun paljon. Tästä huolimatta uutta ja uusia käsitteitä luovan glaserilaisen grounded theory- metodologian käytölle työhyvinvointitutkimuksessa on selkeät perustelut. Ensimmäinen perustelu kohdistuu siihen, etteivät aikaisemmat sairaanhoitajiin kohdistuneet tutkimukset ole varsinaisesti kohdistuneet työhyvinvointiin. Tällä tarkoitetaan positiivista näkökulmaa, jolloin tutkimus kohdistuu nimenomaisesti ja yksinomaan työhyvinvointia aikaansaaviin tekijöihin ja työhyvinvoinnin rakentumiseen. Toisaalta tutkimus kohdistuu ikääntyviin sairaanhoitajiin ja heidän autenttiseen kokemusmaailmaansa. Kolmanneksi esimerkitutkimus rajautuu tietyssä kontekstissa (sairaalaorganisaatiossa) työskenteleviin sairaanhoitajiin tuottaen nimenomaisesti heidän työhyvinvointiaan ja sen erityispiirteitä koskevaa teoriaa. Työhyvinvointitutkimusta on kritisoitu siitä, että tutkimus pyrkii usein tuottamaan yleisiä hyvän työn kriteerejä, jolloin tulokset jäävät tasoltaan yleiseksi ja käytännön kehittämistyöhön heikosti sovellettavaksi.

Prosessin eteneminen on esitetty kuviossa 1. Grounded theory- tutkimuksessa teoria luodaan systemaattisesti aineistoihin perustuen (Glaser 1998, 3). Esimerkitutkimuksen tarkoituksena oli luoda substantiivinen teoria ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvoinnista. Tutkimusaineisto on kerätty yliopistollisen sairaalan sisätautien ja kirurgian klinikan 45-55-vuotiailla sairaanhoitajilta, joilla on vähintään 10 vuoden kokemus sairaalatyöstä ja joiden työ on kolmivuorotyötä. Aineisto koostuu ensimmäisen vaiheen avoimista haastatteluista (n=4) ja päiväkirjoista (n=4) sekä

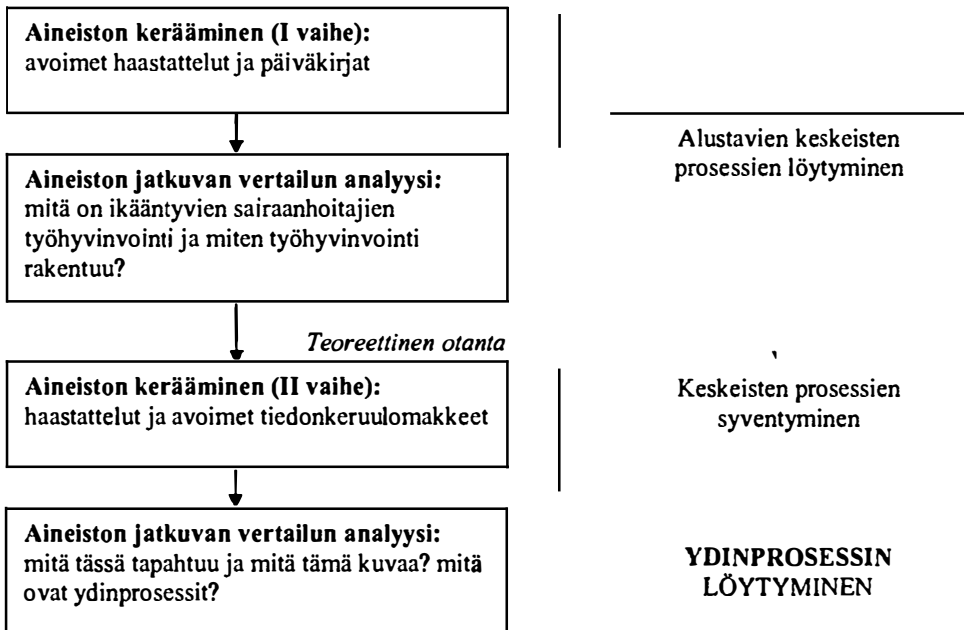
toisen vaiheen haastatteluista (n=4) ja avoimista tiedonkeruulomakkeista (n=9). Glaserin (1998, 8) mukaan kaikki tutkijan tielle tuleva on aineistoa: "all is data". Grounded theory- tutkimuksen aineistoa voivat olla esimerkiksi lyhyet kommentit tai pitkät haastattelut, aikakauslehtien kirjoitukset, kirjat ja sanomalehdet tai erilaiset dokumentit (Glaser 1998, 8). Grounded theory- tutkimuksen tiedonkeruu voi siis olla hyvinkin innovatiivinen, ja samalla myös taloudellinen, prosessi.

### *Alustavien keskeisten prosessien löytyminen*

Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen tarkoituksena oli ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvoinnin ydinprosessien löytäminen induktiivisesti. Grounded theory- tutkimukselle tyypillisesti teorian luominen perustuu tutkimuksessa kerättyyn aineistoon. Substantiiviselle tutkimuskentälle astuttiin tietämättä tarkkaa tutkimusongelmaa ja tietämättä yksityiskohtaisesti mitä itse asiassa tutkitaan. Tämä mahdollisti pysymisen avoimena aineistosta nousevalle ongelmille ja nouseville kategorioille. Myöskään aikaisempaan teoriaan ei yksityiskohtaisesti perehdytty ennen aineiston

keruuta. (Glaser 1998, 3, 13, 67, 100, 122)

Aineisto koostuu avoimista haastatteluista ja päiväkirjoista (n=4). Haastattelujen toteutuksessa huomioitiin grounded theory- metodologian avoimuuden ja aineistolähtöisyyden vaatimus: haastatteluissa tiedonantajille esitettiin hyvin laaja kysymys liittyen tutkittavaan aihealueeseen. Haastateltavia pyydettiin kertomaan haluamallaan tavalla seuraavista asiakokonaisuuksista: 1) ymmärrys työhyvinvoinnista, 2) merkitykselliset kokemukset työhyvinvointiin liittyen ja 3) työhyvinvointia edistävät asiat ja toiminnot. Päiväkirjojen osalta tiedonantaja pyydettiin pitämään päiväkirjaa yhden kuukauden ajan sitä tarvittaessa päivittäin ja merkinnöissä keskittymään samoihin asiakokonaisuuksiin kuin haastatteluissa. Glaserin (1978, 3) mukaan ensimmäinen askel teoreettisen sensitiivisyyden saavuttamisessa on astua tutkimusympäristöön mahdollisimman vähäisillä ideoilla ja ennakkokäsityksillä. Tutkijan tulee pysytellä avoimena sille, mitä todella tapahtuu (Glaser 1978, 3). Avoin haastattelu mahdollisti sairaanhoitajien kokemusmaailman tavoittamisen mahdollisimman aidosti, jolloin teorian voitiin olettaa rakentuvan aineistosta ilman rajaavia ennakkokäsityksiä.



**Kuvio 1. Esimerkki grounded theory- prosessin etenemisestä**

Tässä tutkimuksessa haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Glaser (1998, 107) tosin suhtautuu kriittisesti haastatteluiden nauhoittamiseen. Glaserin mielestä nauhoitetun aineiston käsitteilyyn kuluu turhaan aikaa ja tällöin kertyy myös tarpeetonta materiaalia. Aukikirjoitettua aineistoa olennaisempana Glaser pitää tutkijan kenttämuistiinpanoja, haastatteluihin liittyvää havainnointia ja välittömästi aineiston keruun jälkeen tapahtuvaa aineiston koodausta. Välittömästi tehty aineiston koodaus edistää Glaserin mukaan uusien luovien käsitteiden ja oivallusten löytämistä aineistosta.

Aineisto analysoitiin grounded theory-metodologialle tyypillisellä jatkuvan vertailun analyysillä (jokaista tapahtumaa verrattiin toisiinsa pohtien mitä ne ilmentävät, mihin ne liittyvät, mitä ne kuvaavat). Glaserin (1998, 25) sanoin aineistolle tulee esittää kysymyksiä siitä, "what category does this incident indicate" ja "what property of what category does this incident indicate"? Polit ja Hungler (1999, 248) kuvaavat, kuinka jatkuvan vertailun menetelmässä aineistosta aikaansaatuja kategorioita jatkuvasti vertaillaan aikaisemmin löytyneeseen aineistoon yhtäläisyyksien ja variaatioiden määrittelemiseksi. Analyysi käynnistyi aineiston (haastattelut ja päiväkirjat, 96 tekstisivua) lukemisella. Varsinaisen analyysiprosessin ensimmäinen vaihe oli avoin koodaus (Glaser 1978, 56). Analyysi alkaa avoimella koodauksella (open coding), jolla tarkoitetaan aineiston koodausta kauttaaltaan ja Glaser kuvaakin tätä ilmauksella "running the data open". Avoimessa koodauksessa erilaiset tapahtumat koodataan niin moneen kategoriaan kuin mahdollista. (Glaser 1998, 56.) Avoin koodaus toteutettiin kirjaamalla sivun marginaaliin merkittävät tapahtumat. Aineistolle esitettiin kysymystä siitä, mitä on ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvointi ja miten työhyvinvointi rakentuu? Glaser (1998, 147) suosittelee kirjaamaan avoimet koodit aineiston marginaaliin havaitun tapahtuman yhteyteen. Avoimien koodien muodostamisen jälkeen koodoja ryhmiteltiin samansisältöisiksi asiakokonaisuuksiksi ja ilmiötä kuvaaviksi kategorioiksi. Analyysiprosessin aikana kirjoitettiin myös teoreettisia memoja, jotka ovat osa jatkuvan vertailun analyysia. Memot ovat teoreettisia ja kirjattuja ideoita koodista ja niiden teoreettisista yhteyksistä, siten kuin ne ilmenevät aineiston koodauksen, keräämisen ja analyysin aikana (1978, 83; 1998, 177.)

Kerättävän aineiston määrää ei määritelty ennen aineiston keruuta, vaan aineistoa kerättiin kunnes aineistosta löytyi yhteneväisiä piirteitä ja alustavia keskeisiä prosesseja. Grounded theory-tutkimuksessa aineiston määrä ei ole olennainen. Glaserin (1978, 53) mukaan teoreettinen saturaatio tapahtuu silloin, kun koodaus ja analyysi ei tuota uusia ominaisuuksia ja samat ominaisuudet toistuvasti tulevat näkyviin analysoitaessa aineistoa kokonaisuudessaan.

Kategorian tai sen ominaisuuden esille nouseminen tapahtuu aineistoa koodatessa ja verrattaessa tapahtumia toisiinsa, jolloin tutkija alkaa nähdä aineistostaan rakenteita ja muotoja. Käsitteet alkavat nousta esiin jatkuvan vertailun prosessin edetessä ja vähitellen tutkija alkaa nähdä saman asian uudelleen ja uudelleen eri tavoin. Jatkuvan vertailun analyysin myötä lopulta tutkija päätyy kysymään aineistoltaan, mikä on pääasia (main concern)? (Glaser 1998, 25, 140.) Aineiston analyysin tässä vaiheessa oli löydetävissä ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvoinnin alustavia keskeisiä prosesseja, joiden perusteella näytti olevan mahdollista kerätä lisäaineistoa. Ilmiön ytimiksi näyttivät muodostuvan erilaiset tunnekokemukset: 1) tunneilmasto työssä ja 2) tunne hyvin tekemisestä ja hyvän tekemisestä.

### *Keskeisten prosessien syventyminen*

Tutkimuksen toisen vaiheen tarkoituksena oli löydettyjen keskeisten prosessien ymmärryksen syventäminen, rikastaminen ja testaaminen. Aineisto koostuu haastatteluista (n=4) ja avoimista tiedonkeruulomakkeista (n=9). Aineisto kerättiin grounded theory-tutkimukselle ominaisen teoreettisen otannan (Glaser 1978, 36) mukaisesti, jolloin ensimmäisenvaiheen aineisto ohjasi toisen vaiheen aineiston keruuta. Teoreettisella otannalla tarkoitetaan sitä, että kerätty ja analysoitu aineisto ohjaa seuraavan vaiheen aineiston keruuta avainasioihin ja avainhenkilöihin. Teoreettinen otanta ohjautuu nousevan teorian mukaisesti ja ohjaa tutkimuksen etenemistä. (Glaser 1978, 36). Glaser (1998, 157) kuvaa teoreettista otantaa seuraavasti: "It is the 'where next' in collecting data, the 'for what' according to the codes, and the 'why' from the analysis in memos". Tässä tutkimuksessa teoreettisen otannan avulla keskityttiin keräämään lisäaineis-

toa niistä keskeisistä prosesseista, jotka löydettiin aineiston keruun ensimmäisessä vaiheessa: haastattelut ja tiedonkeruulomakkeet rakennettiin sisällöllisesti näiden prosessien mukaisesti. Glaser (1998, 43) kuvaakin grounded theoryn olevan induktiivinen metodologia, jossa on jotain deduktiivista: teoreettinen otanta. Grounded theory on ainut metodologia, joka ohjaa tutkijan siitä hetkestä, kun hän astuu tutkimuskentälle, lopulliseen ja julkaistavaan luonnokseen tutkimuksesta (Glaser 1998, 14).

Kerätty aineisto muodostui 70 tekstisivusta sisältäen aukikirjoitetut haastattelut sekä avointen tiedonkeruulomakkeiden vastaukset. Analyysin tässä vaiheessa aineistolle esitettiin kysymystä siitä, mitä tässä tapahtuu ja mitä tämä kuvaa, mitä ovat ydinprosessit? Analyysi eteni ensimmäisen vaiheen tavoin aineiston lukemisesta avoimeen koodaukseen (Glaser 1978, 56), jolloin sivun marginaaliin kirjattiin merkittävät tapahtumat. Samanaikaisesti kirjoitettiin memoja, joihin kirjattiin ideoita ja ajatuksia sekä alustavasti mallinnettiin nousevaa teoriaa pyrkimyksenä

löytää ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvointiin ydin.

### *Ydinprosessin löytyminen*

Grounded theory- tutkimuksen tarkoituksena on aina löytää tutkittavan ilmiön ydin. Tästä käytetään eri tutkimuksissa eri nimityksiä ja Siitonen (1999, 53) mainitseekin käytettyinä termeinä seuraavia: ydinprosessi, ydinkategoria, ydinkäsite, ydinongelma ja ydinilmiö. Siitonen (1999) kuvaa tutkimuksensa ydintä, "sisäistä voimantunnetta" luokanopettajiksi opiskelevien ammatillisessa kasvussa, ydinkäsitteeksi. Jussila (2004) puolestaan käyttää tutkimuksessaan ydinkategorian käsitettä kuvatessaan "elämän vakautumista" perheen selviytymisessä vanhemman sairastaessa syöpää. Glaser (1978, 96) käyttää käsitettä "core category" (ydinkategoria).

Ydinkategorialle (tässä tutkimuksessa on käytetty käsitettä ydinprosessi) on asetettu tietyt vaatimukset (Glaser 1978, 95-96), joiden mukaan

### **Taulukko 2. Analyysiprosessi: esimerkkinä hoitajavastavuoroisuus**

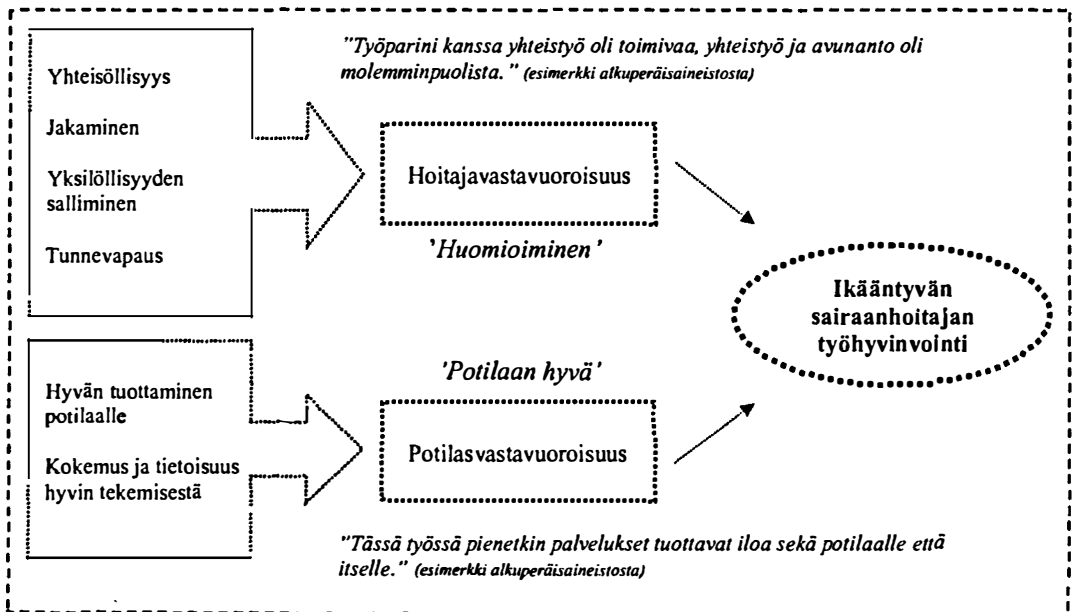
<b>YDINPROSESSI</b> <i>= keskeinen ja merkittävä koko tutkittavaa ilmiötä kuvaava ja selittävä prosessi</i>	<b>OSAPROSESSI</b> <i>= alaproessit yhteen sisällöllisesti kokoava</i>	<b>ALAPROSESSI</b> <i>= avoimista koodista muodostunut ja nämä yhteen sisällöllisesti kokoava</i>
<b>HOITAJAVASTAVUOROISUUS</b>  Avainkäsite: <i>huomioiminen</i>	Yhteisöllisyys	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Yhteistoiminnallisuus ja tunne yhteenkuuluvuudesta</li> <li>▪ Positiiviset tunnekokemukset</li> <li>▪ Yksilön merkitys tunneilmapiirin luojana</li> <li>▪ Yhteinen vapaa-aika</li> </ul>
	Jakaminen	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Arkityössä toisten auttaminen</li> <li>▪ Toisten työntekijöiden tukeminen ja huomioiminen arkityössä</li> <li>▪ Keskusteleminen ja yhteinen pohtiminen</li> </ul>
	Yksilöllisyyden salliminen	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Tekemisen vapaus</li> <li>▪ Kuuleminen</li> </ul>
	Tunnevapaus	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Tunteiden esilletuomisen salliminen</li> <li>▪ Oma itsenä olemisen mahdollisuus</li> </ul>

ydinkategoria on relevantti ja toimiva, helposti ja tarkoituksenmukaisesti yhteydessä muihin kategorioihin ja niiden ominaisuuksiin, teoriaa integroiva, keskeinen, jonkin ongelman dimensio, säännöllisesti esiintyvä sekä selvästi formaaliin teoriaan implikoituva. Ydinkategorian saturoituminen vie myös enemmän aikaa ja sillä on huomattava kantokyky läpi teorian. Ydinkategoria kokoo kategorioita ja ydinkategoriat selittävät suurimman osan ilmiön vaihteluista (Metsämuuronen 2006, 224). Esimerkkitutkimuksessa aineiston jatkuvan vertailun analyysin myötä alkoi hahmottua käsitys ilmiötä kuvaavasta ydinprosessista, joka täyttäisi ydinkategorian vaatimukset. Ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvoinnin ydinprosessiksi muodostui ihmisten välinen VASTAVUOROISUUS sekä sen ilo ja palkitsevuus. Vastavuoroisuus näyttäytyi kaksijakoisena: aluksi suhteessa työtovereihin ja analyysin edetessä edelleen suhteessa potilaisiin. Nämä nimettiin hoitajavastavuoroisuudeksi ja potilasvastavuoroisuudeksi. Taulukossa 2 on esitettyä aineiston analyysin eteneminen hoitajavastavuoroisuutta esimerkkinä käyttäen ja kuviossa 2 on esitettyä luotu substantiivinen teoria sekä ilmiön ydinprosessit ja osaprosessit.

Aluksi ydinprosessi näyttäytyi alustavan idean ja ajatuksen tasolla, mutta vähitellen se alkoi

todentua toistuvasti kategorioita yhdistäen ja olemassaoloon vahvistaen. Jatkuvan vertailun analyysi toteutui läpi tutkimusprosessin siten, että nousevia prosesseja verrattiin toistuvasti aikaisempaan aineistoon sekä aikaisemmin löydettyihin prosesseihin ja tutkimusprosessin loppuvaiheessa tuotettua teoriaa verrattiin alkuperäisaineistoihin. Siitonen (1999, 52) kuvaa ydinkäsitteen (sisäinen voimantunne) nousemisen olleen "hämmästyttävä heuristinen elämys" omassa grounded theory- tutkimusprosessissaan. Grounded theory- tutkimuksen ja analyysin tuleekin olla luovaa (Glaser 1978, 20) ja tällöin mahdollistunevat juuri edellä mainitun kaltaiset heuristiset ja uudet oivallukset ilmiöiden ydinluonteesta.

Grounded theory- tutkimukseen sisältyy myös teoreettinen integraatio. Tällä tarkoitetaan sitä, että kerättyihin aineistoihin perustuvan grounded theoryn ollessa lähes valmis, substantiivista aluetta käsittelevään teoriaan perehdytään tarkoin ja integroidaan se teoriaan uutena datana jatkuvan vertailun menetelmällä (Glaser 1998, 67). Aiheesta on tehty systemaattinen kirjallisuuskatsaus (Utriainen & Kyngäs 2008), joka on osoittanut yhteisöllisyyden, potilashoidon ja työn organisoinnin tapojen tärkeyden eri-ikäisten hoitajien työhyvinvoinnille. Tässä tutkimuksessa



Kuvio 2. Ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvointi.



löydettiin ikääntyvien sairaanhoitajien työhyvinvoinnin ydinprosessiksi vastavuoroisuus, joka jakautuu edelleen hoitajavastavuoroisuudeksi ja potilasvastavuoroisuudeksi. Tämä tutkimus kohdentui nimenomaisesti ikääntyviin sairaanhoitajiin ja tämän ikäryhmän sairaanhoitajien työhyvinvoinnissa näyttävät siis korostuvan osin samansuuntaiset tekijät kuin aikaisemmissa eri-ikäisiin sairaanhoitajiin kohdistuvissa tutkimuksissa. Työhyvinvoinnin painopiste näyttää olevan vahvasti toimivissa sosiaalisissa suhteissa hoitajien välillä sekä potilaiden hyvän hoidon ensisijaisuudessa. Sen sijaan työn organisointi ei korostunut ikääntyvien sairaanhoitajien kokemuksissa. Tämä osaltaan osoittaa erilaisten yhteisötason sosiaalisten ja hoitajien sisäisten tekijöiden merkittävyyden ikääntyvien työhyvinvoinnille. Toiseksi on huomattava, että potilasvastavuoroisuudessa keskeinen 'potilaan hyvä' ja hoitajavastavuoroisuudessa keskeinen 'huomioiminen' ymmärretään nykyisen tietämyksen perusteella keskeiseksi osaksi hoitotyötä ja sen eettistä arvoperustaa. Uutena löydöksenä voidaan kuitenkin pitää sitä, että tämä eettinen arvoperusta ja sen toteutuminen tunteen ja toiminnan tasolla osoittautui myös sairaanhoitajien työhyvinvoinnin perustaksi nousten sen keskiöön.

## PÄÄTELMÄT

Työhyvinvointitutkimuksen strategisina painopistealueina tulevaisuudessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2005) nähdään muun muassa henkisen hyvinvoinnin, työssä jaksamisen ja työssä selviytymisen edistäminen. Työhyvinvointitutkimuksen haasteena Suomessa nähdään väestön ikääntyminen ja ikääntyvien työ- ja toimintakyvyn säilyttäminen sekä työelämän muutokset, jotka aiheuttavat työyhteisöissä psykososiaalisia paineita. Tutkimuksen ei tulisi rajautua liian tiukasti nykynäkemyksiin perustuviin linjauksiin, vaan sen tulisi pyrkiä löytämään myös uusia näkökulmia, jotka voivat johtaa tutkimuspainotusten tarkentamiseen tai muuttamiseen.

Grounded theory- metodologiaa näyttää sovelletun työhyvinvoinnin tutkimuksessa vain vähäisessä määrin. Esimerkiksi Siitonen kumpaneineen (2002) ovat grounded theory- metodologian tutkimuksellisia periaatteita noudattaen etsineet työhyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä erilaisissa julkisissa organisaatioissa (koulut,

terveysasemapiiri, keskusviraston yksikkö) ja löytäneet työhyvinvoinnin edistämisen ydinprosessiksi havahtumisen. Terveystieteiden tutkimuksessa Cavén (1999) on tutkimuksessaan tarkastellut byrokraatian merkityksiä sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille ja Molander (2003) on tutkinut työntunteita vanhustyössä käyttäen tutkimuksessaan grounded theory- metodologiaa. Grounded theory- metodologian on katsottu soveltuvan hyvin esimerkiksi hoitotyössä tapahtuvan toiminnan tutkimiseen (McCann & Clark 2003b).

Grounded theory- metodologian avulla toteutettu tutkimus mahdollistaa työntekijöiden "äänen" kuulumisen ja tutkimus kykenee tuottamaan vahvasti työntekijöiden kokemusmaailmasta nousevaa tietämystä työhyvinvoinnista ja sen erityispiirteistä. Kuten McNeese-Smith (1999) toteaa, esimerkiksi hoitajien työtyytyväisyyttä on tutkittu runsaasti kvantitatiivisin menetelmin erilaisten kyselylomakkeiden avulla, mutta sen sijaan harvemmin tutkimuksen kohteena ovat olleet sairaalahenkilöstön omat kuvaukset työtyytyväisyyteensä lähteistä (McNeese-Smith 1999). Grounded theory- metodologian mahdollisuudet liittyvät erityisesti metodologian kyvykkyyteen tuottaa uusia käsitteitä työhyvinvoinnin kuvaajiksi ja ymmärtäjiksi laajentaen ymmärrystä työhyvinvoinnin ilmiöstä.

Menetelmä on mielletty myös haasteelliseksi aloittelevalle tutkijalle (Backman & Kyngäs 1998). Backman ja Kyngäs (1998) kiteyttävät näiksi ongelmiksi tutkittavaan aiheeseen perehtymisen laajuus ja syvyys ennen empiiristä tutkimusta, tutkimustehtävän tarkkuuden määrittäminen, otantamenetelmän valinta sekä aineiston analyysin eteneminen aineiston ehdoilla. Cavén (1999, 180) kritisoi tutkimuksessaan grounded theory- tutkimusten löyhää menetelmäkuvausta. Cavén (1999, 180) herätteleekin kysymystä siitä, millaisia perusteita grounded theory- tutkimukselle onkaan aina ollut? Menetelmä on saanut osakseen myös kritiikkiä ja Cavénin (1999, 180) mukaan grounded theory- tutkimuksissa esiintyneet maininnat "uuden tutkimisesta", "induktiivisuuden tavoittelusta" tai "koodausohjeen noudattamisesta" eivät riitä perusteluiksi grounded theory- metodologian valinnalle.

Grounded theory- metodologia sisältää luonnollisesti myös haasteita ja heikkouksia. Yksi heikkous lähtökohtaisella tasolla on edellä mainittu metodologian löyhä soveltaminen ja metodologian käytön heikkokot perustelut. Tutkijan

rooli on laadullisessa tutkimuksessa aina hyvin suuri. Grounded theory- tutkimuksessa tutkijan roolin voidaan ymmärtää olevan vielä korostuneempi metodologian aineistolähtöisyydestä ja analyysin luonteesta johtuen. Tästä johtuen huomio kiinnittyy koko tutkimusprosessin läpinäkyvyyteen ja tämän huolelliseen raportointiin luotettavuuden varmentamiseksi. Keskeinen haaste liittyy myös grounded theory- tutkimuksen tulosten yleistettävyyteen. Aineiston määrä ei ole grounded theory- tutkimuksessa olennainen ja metodologian luonteesta ja analyysin syvällisyydestä johtuen aineiston koko ei voikaan olla kovin suuri. Tällä eittämättä on oma vaikutuksensa tulosten yleistettävyyteen ja niiden sovellettavuuteen.

Metodologiaa pohdittaessa on huomattava sen hyväksyttävyyttä, että jokainen grounded theory- tutkimus on erilainen ja jokainen tutkija rakentaa prosessin sekä soveltaa metodologiaa tutkimuskohtaisesti. Glaser (1998, 15) kutsuu tätä omakohtaiseksi reseptiksi: jokainen tutkimus on tutkijansa kehittämä ja siten erilainen. Martikainen ja Haverinen (2004, 136-137) ovat koonneet seitsemän ehtoa, joiden tulisi toteutua grounded theory- tutkimuksessa: 1) tutkimuskohteena ovat yksilölliset kokemukset ja merkitysrakenteet tai sosiaalinen prosessi, 2) tutkimuksen tavoitteena on teorian luominen, 3) aineisto on kerätty teoreettisen otannan periaatteiden mukaisesti, 4) aineiston analysointi on toteutettu jatkuvan vertailun menetelmää käyttäen, 5) analyysin tuloksena määritellään ydinkategoria, 6) aineiston analysoinnin jälkeen on laadittu substantiaaliset teoriat ja 7) tutkimuksessa on kehitetty formaali teoria. Teoriaa arvioitaessa sen tulisi olla sopiva ja yhdenmukainen suhteessa todelliseen maailmaan, toimia ennakoivasti ja selittävästi sekä olla relevantti ja muuntuva (Glaser 1978, 4-6). Teoriaa voidaan arvioida neljän kriteerin avulla (Glaser 1978, 4-6, Glaser 1998, 17-19, 236-238): sopivuus (fit), toimivuus (workability), relevanttius (relevance) ja muunneltavuus (modifiability). Glaserin (1978, 4-6) mukaan grounded theory saavuttaa nämä kriteerit sen ansiosta, että teoria luodaan systemaattisesti tutkimusaineistoihin perustuen.

Artikkelin perusteella voidaan todeta, että grounded theory- metodologia on haasteellinen ja näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta edellyttää tiukkaa tieteellistä kurinalaisuutta ja metodologiassa pysymistä, jotta voitaisiin puhua

grounded theory- tutkimuksesta. Metodologia kuitenkin tarjoaa esimerkiksi työhyvinvoinnin tutkimukselle yhden tutkimuksellisen keinon päästä lähelle työntekijöiden aitoa subjektiivista kokemusmaailmaa ja löytää uusia käsitteitä sekä uudistaa näkemyksiä työhyvinvoinnista luovalla tavalla. Grounded theory- metodologian ansio on myös sen kyky toimia ongelmanratkaisijana: sen avulla voidaan löytää osallistujien ongelma ja sen jälkeen luoda teoria ongelman prosessoinniseksi (Glaser 1998, 11).

## VIITTEET

- 1 Glaserin tausta on kvantitatiivisessa tutkimuksessa (Columbian yliopisto), Straussin puolestaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa (Chicago School of Qualitative Research). He ovat julkaisseet vuonna 1967 teoksen 'Awareness of dying', josta menetelmän kehittyminen sai alkunsa.
- 2 The Grounded Theory Institute ylläpitää www-sivuja osoitteessa: [www.groundedtheory.com](http://www.groundedtheory.com)

## LÄHTEET

- Backman, Kaisa & Kyngäs, Helvi: Grounded-teoria lähestymistavan haasteellisuus aloittelevalla tutkijalle. *Hoitotiede* 10 (1998): 5, s. 263-270.
- Boychuk Duchscher, E. Judy & Morgan, Debra: Grounded theory: reflections on the emergence vs. forcing debate. *Journal of Advanced Nursing* 48 (2004): 6, s. 605-612.
- Cavén, Outi: Sujutusta ja pyöryntä. Tutkimus byrokraattien merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä, Painosalama Oy, Turku 1999.
- Glaser, G. Barney & Strauss, L. Anselm: The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research, Hawthorne, New York 1967.
- Glaser, G. Barney: Theoretical sensitivity, University of California, San Francisco 1978.
- Glaser, G. Barney (eds.): *Grounded theory: The basic social process dissertation*, Sociology Press, Mill Valley 1996.
- Glaser, G. Barney: *Doing grounded theory: Issues and discussions*, Sociology Press, Mill Valley 1998.
- Glaser, G. Barney: *The grounded theory perspective II. Description's remodeling of grounded theory methodology*, Sociology press, Mill Valley 2003.
- Jussila, Aino-Liisa: *Stabilising of life. A substantive theory of family survivorship with a parent with cancer*, Acta Universitatis Tamperensis 1042, Tampereen yliopisto 2004.
- Kyngäs, Helvi: *Diabeetikkonuorten hoitoon sitoutuminen: teoreettisen mallin rakentaminen ja testaami-*

- nen, *Acta Universitatis Ouluensis D Medica* 352, Oulun yliopisto 1995.
- Lauri, Sirkka & Kyngäs, Helvi: *Hoitotieteen teorian kehittäminen*, WSOY, Dark Oy, Vantaa 2005.
- Martikainen, Marja & Haverinen, Liisa: *Grounded theory- menetelmä kasvatustieteellisessä tutkimuksessa*. Teoksessa: Kansanen, Pertti & Uusikylä, Kari (toim.): *Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät*, PS-kustannus, Juva 2004, s. 133-157.
- McCann, V. Terence & Clark, Eileen: *Grounded theory in nursing research: Part 2 - Critique*. *Nurse Researcher* 11 (2003a): 2, s. 19-28.
- McCann, V. Terence & Clark, Eileen: *Grounded theory in nursing research: Part 1 - Methodology*. *Nurse Researcher* 11 (2003b): 2, s. 7-16.
- McEwen Melanie & Wills M. Evelyn: *Theoretical basis for nursing*, Lippincott, Philadelphia, 2002.
- McNeese-Smith, K. Donna: *A content analysis of staff nurse descriptions of job satisfaction and dissatisfaction*. *Journal of Advanced Nursing* 29 (1999): 6, s. 1332-1341.
- Metsämuuronen, Jani: *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*, Tutkijalaitos, International Met-help Ky, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.
- Molander, Gustaf: *Työtunteet - esimerkkinä vanhustyö*, Työterveyslaitos, Helsinki 2003.
- Polit, F. Denise & Hungler, P. Bernadette: *Nursing Research. Principles and methods*, Lippincott, Philadelphia 1999.
- Siitonen, Juha: *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*, *Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium* 37, Oulun yliopisto 1999.
- Siitonen, Juha, Repola, Hannele & Robinson, Heljä: *Havahtuminen työhyvinvoinnin mahdollistamiseen. Empowerment- kulttuuri työhyvinvoinnin edistämisessä - tutkimushankkeen tulosten esittelyä*, Työtieteen laboratorion hankeraportteja no 16, Oulun yliopisto 2002.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: *Työhyvinvointitutkimus Suomessa ja sen painoalueet terveyden ja turvallisuuden näkökulmasta*, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005: 25.
- Utrianen, Kati & Kyngäs, Helvi: *Hoitajien työhyvinvointi: systemaattinen kirjallisuuskatsaus*. *Hoitotiede* 20 (2008): 1, s. 36-47.